MIKLÓSSY ENDRE

„Alusznak némán a faluk”

1956 decemberében a gyomai országúton nézelődtem, midőn egy lovasszekér érkezett, dugig megrakva zománcozott lábasokkal. Mi volt ez? Nálunk már nem lehetett semmit kapni, úgy látszik, másutt se sok mindent, az idősebb nemzedék pedig, amelynek a pénzét már kétszer is elvitte az ördög infláció képében, most valami értékállót akart szerezni a várható újabb infláció előtt. Nem volt ez légből kapott elgondolás, de ezúttal mégse vált be, mert Hruscsov szovjet pártfőtitkár, hogy mihamarabb eltüntesse disznóságának a nyomait, jelentős anyagi segítséget adott Magyarországnak. (Két hónapnyi csaknem teljes termeléskiesés, nem is szólva a tönkre lőtt fővárosról. Nem tudom, mennyi lehetett a segély – néhány évtizeddel később a Szolidaritás elnyomása úgy hárommilliárd dollárba került nekik. Kevesebb a miénk se lehetett.) Én meg többször tűnődtem aztán, vajon mit csinált a jóember a töméntelen lábasával…

A pénz iránti efféle bizalmatlanság pedig végigkísérte az egész elmúlt fél évszázadunkat. Ez az egyik oka a falukép átalakulásának. A falusiak ugyanis a pénzüket a használati igényeiket messze meghaladó hatalmas házakba ölték, mint „értékállókba”. És eközben nem vettek figyelembe néhány alapténytt. Azt, hogy az ország vezetésének már csak önérdekből is óvnia kell a pénz értékét, a forint nem omlik össze, legfeljebb akkor, hogyha minden egyéb. Azt, hogy a ház forgalmi értéke összefügg a faluéval, amely, ha elveszíti a funkcióit, akkor elveszíti vele együtt az anyagi értékét is. A jelenlegi helyzet például olyan, hogy a hitelbankok a magyar települések nyolcvan százalékában nem jegyeznek be jelzálogot, mivel fizetőképes kereslet híján nem látják annak érvényesítési lehetőségét. (Ki az ördög vásárolna drága pénzen házat egy haldokló faluban?) És a falvak lakói nem vették figyelembe azt sem, hogy jöhet még idő a pénz értelmes felhasználására. Annyi ugyanis tény, hogy a kommunizmus virágkora nem ilyen idő volt. Ideológiai okokból üldözték a magángazdaságot és ezzel együtt a termelőeszközök magántulajdonát is. (A Szolidaritás évében például a szovjet Politikai Bizottság a legfenyegetőbb veszedelemnek a lengyel kisparaszti gazdaságot tartotta. Azt, amelyik éppenséggel kihúzta az országot a gazdasági és ellátási slamasztikából.) Logikus módon ezért nem is gyártottak a kisüzem számára szükséges kis traktorokat vagy más kis kapacitású mezőgazdasági gépeket sem. (Igaz, a fusizás időnként technikai csodákat tudott produkálni, de azért ez mégiscsak elenyésző maradt.) A tsz-szervezésnek pedig az volt az egyik következménye, hogy az így létrejött nagyüzem nem használhatta a kisüzemek infrastruktúráját, istállóit, magtárait, igáslovait, sőt azokat kifejezetten el akarta pusztítani, nehogy megint szét lehessen széledni a „közösből”, mint 1954-ben, Nagy Imre első miniszterelnöksége idején. (Akinek az ellenségei meg azzal vetették a nyakába az ideológiai hurkot, hogy a marxizmus klasszikusai szerint „a kisparaszti gazdaság nem képes bővített újratermelésre.” Még szerencse, hogy a dán gazdák nem olvasták Marxot.)

Mindazonáltal kialakult a hatvanas évek végére az úgynevezett „magyar agrárcsoda”. Azt hiszem, az volt a nyitja, hogy az egyetlen kommunista ország voltunk, ahol legalább nem üldözték a mezőgazdaságot, az agrárolló például húsz éven keresztül záródott. Ezzel együtt szemet hunytak az emberek gyarapodása fölött is. Ez a gyarapodás pedig jelentős volt. Az ország történetében még nem volt ekkora mértékű gazdagodás, húsz év alatt éppen a kétszeresére nőtt a reáljövedelem. Az se fordult még elő, hogy a falusiak jövedelme nagyobb legyen a városiakénál. (Megszokottá vált, hogy a városba került fiatalok útnak indítását, a lakásszerzést, a bútorozást a falun élő szülők finanszírozták a maguk jövedelméből.) De az ára mindennek nem csekély volt. A hetvenes évek végén az összehasonlító nemzetközi felmérés szerint Magyarországon dolgoztak a legtöbbet Európa-szerte, napi 662 percet, a hét minden napjára vetítve, és ennek több mint a harmada magánmunka volt. Meg is látszott ez sajnos a születési és a halálozási statisztikán, a családi élet gyengülésén, a helyi társasélet fokozódó enyészetén és a személyiség robot okozta lassú szétesésén. (Vannak olyan pszichiáterek, akik szerint a munka maga is bizonyos fajta droggá válhat, vagyis az eredeti értéktermelő funkciója háttérbe szorul ahhoz képest, hogy eltereli a figyelmet a megoldhatatlannak ítélt életproblémákról. A mi esetünk mintha igazolná is ezt a megállapítást.)

A falusi családoknak ez a munkája és jövedelme három, egymással összefüggő alapra támaszkodott. Az egyik családtag a tsz-ben dolgozott, a másik pedig a közeli kisváros ipari telephelyén. Az ipar fej-

lesztése azidőtájt ugyanis úgy történt, hogy a fővárosi trösztök vidéki telephelyek sokaságát hozták létre alkatrész-gyártás és egyéb részfeladatok céljából, és ezek munkásgárdája a környező falvakból rekrutálódott, lényegében alacsonyan képzett, betanított munkás-szinten. Hétvégén azután az egész család a háztájiban dolgozott, jellemzően 1 hold körüli területen, amit a tsz-től kaptak művelésre. Ezek tették ki összességükben a termőterület 10%-át, viszont a teljes agrártermelés 40%-át szolgáltatták, egyes ágazatokban, mint a gyümölcs, zöldség, tojás, még ennél is jóval többet. Ez azért is volt lehetséges, mert a tsz-től különféle kedvezményeket kaptak a gépi művelésre, takarmányra stb., és értékesítő szövetkezetek gondoskodtak a termékek piacra jutásáról.

E három pillér miatt a falusi kisgazdaság jó ideig sebezhetetlennek érezte magát, hiszen ha az egyik válságba került, támaszkodni lehetett a többire. Mégis tévedett. Mindhárom pillér ugyanis szoros összefüggésben volt az állami gazdaságpolitikai rendszerrel, vele állt vagy bukott. És ez jóval erősebb függésnek bizonyult, mint hajdan a piaci konjunktúra-ingadozásoknak kitett kisparaszti gazdálkodásé. Hiszen hiányzott a gépesítés, a piaci kapcsolat, az átfogó szakértelem. Tulajdonképpen azt mondhatjuk, hogy alacsony szakképzettségű mezőgazdasági bérmunkás lett a hajdani gazdálkodó parasztemberből.

És hiányzott a valóságos helyi közösség. Az efféle a kommunizmus sehogy se szerette, mert nem érezhette fölötte az ideológia monopóliumát. Azt, amit Lenin ekképpen határozott meg: „Az elektromosság át fogja venni Isten helyét. Hadd imádkozzon a muzsik ezentúl az elektromossághoz. Erősebbnek fogja érezni a központi hatóságok hatalmát, mint Krisztusét." E mélyen szántó gondolat jegyében, amelyben észre kell vennünk a „központi hatóságok" kulcsszerepét, közhatalmi és eszmei harc is folyt a potenciális közösségszervezők, eme ideológiailag oly nehezen befolyásolható tanult emberi lények ellen. Minden lehetőt megtettek a „nadrágos emberek", a papok, tanítók, orvosok tekintélycsökkentésére, de a falvakból lassan kivont funkciók – a megszüntetett iskola, felszámolt tanácsi önállóság, körzetesített tsz is – ebbe az irányba hatottak. Mintegy másfélezer település funkciói csorbultak ekképpen. Elmentek a fiatalok is a munkahely és közösség nélküli falvakból, igazából csak az agrárdiplomások maradtak, és ennek idővel nagy jelentősége lett. Egészében véve a falu szellemi leépüléséről beszélhetünk annak ellenére, hogy az iskolázottsági szint statisztikai értelemben jelentősen növekedett. Így érkeztünk el a rendszerváltáshoz.

Hogy mit is jelent a közösségként létező falu, azt egy példával kívánom szemléltetni. 1920 februárjában országgyűlési választások voltak, történelmünkben először általános és titkos lebonyolításban. Dr. Kiss Istvánnak, közigazgatásunk hajdani nagy öregjének az édesapja azidőtájt Csongrád-Bokrosparton volt tanyasi tanító, egyúttal afféle szellemi tekintély és társadalomszervező, és a gazdák tanácsot kértek tőle, tanító úr, hát kire szavazzunk? A fő jelölt Huszár Károly volt, a megbízott miniszterelnök, a tét pedig az, hogy ha megválasztják, akkor a győztes antant, a helyzet ura továbbra is megbízik benne és hatalmon tartja. A tanító azonban azt mondta, őrá semmiképpen se, mert lévén a bankok embere, a földreform ügyében semmi jóra nem számíthatunk tőle. És a miniszterelnök megbukott a helyi választáson, s ezzel megtört politikai karrierje. Így befolyásolta egy egyszerű tanító az országos nagypolitikát, mert emberek álltak mögötte. Persze az is igaz, hogy az ilyesmi nemigen tetszik a hatalomnak, bárki légyen is az, tehát meg fogja kísérelni ellene azt, amit lehet. Az efféle közös akarat kialakulását mindenesetre. A mi történetünk pedig azt tanúsítja, hogy a kommunista hatalom figyelemre méltó sikert ért el a társadalom eme átalakításában.

*

Minden épület hiteles képe az ember által berendezni óhajtott világnak. E szemszögből érdemes megnéznünk a falu képének átalakulását is. A hagyományos falu beépítésének a rendjét a porta használa-

ti rendje szabta meg, az esztétikai összhangot is ez biztosította. Ekképpen került a keskeny telek egyik oldalára a ház, a telek hátsó része gazdasági funkciót kapott, és maga a ház is a kisgazdaság igényei szerint tagozódott. Alapformája, a „hosszú ház" gazdasági épületekben folytatódott – istállók, pajta stb. –, a nyeregtetős padlás pedig magtárként szolgált.

Amikor azonban a kommunizmus hadat üzent a kisgazdaságnak, szükségképpen le kellett rombolja ennek az infrastruktúráját is. Az építésügynek ebben kulcsszerepe volt, részint a szabályozás olyan új rendjével, amely például megkövetelte az oldalkertet, használhatatlanná téve ezáltal a keskeny telek elülső részét, részint pedig az építőanyag-ipari kínálattal, az előregyártott vasbeton födémgerendák vagy a tetőszerkezet faanyagának méreteivel, amelyek elkerülhetetlenné tették a „kockaházat". Sátortetővel, amelynek nincsen többé magtárnak használható padlástere, és centrális alaprajzi elrendezéssel, amely nem teszi lehetővé a hosszirányú hozzátoldást. Ez a házforma aztán azonnal degenerálta a falusiak addigi konzervatív ízlését is, a falu egységes esztétikai képét szétrobbantotta. Az persze nyilvánvaló volt, hogy a kockaház csak az igénytelenségnek felel meg, aki csak tehette, átépíteni igyekezett, de ehhez nem volt semmiféle használható előkép. Jó ideig a hajdani középosztályok nyaralóépületei számítottak példaadónak, miközben figyelmen kívül maradt, hogy azok egészen másféle telekosztásban épültek, aztán pedig a világ minden építészeti stílusa is példa lett, Tiroltól Japánig, egymás mellett vagy a legbizarrabb stíluskeveredésben. A szellemi zűrzavart és az ezzel összefüggő társadalmi szétesettséget mindenesetre híven megmutatja az átalakult falukép. Amit ebben látunk, az tulajdonképp nem más, mint az egyenlősítő igénytelenség meghaladási kísérlete. Illetőleg az, hogy megnyugtató kiutat mennyire nem sikerült találni belőle. A kommunista mű-társadalom alternatívájaképpen csak a mű-egyéniséghez jutottunk el.

A kommunizmus mesterséges világrendszer volt, téves kiindulási alapon, de mindennek, ami létezik, mégiscsak van valamilyen összefüggése a valósággal. Ezért aztán részint nem maradt ránk ebből a korszakból semmiféle olyan helyzetértékelés, amelyre ma hivatkozni lehetne, és nem is szoktak hivatkozni semmire. (Van ebben jócskán a rossz lelkiismeretből fakadó ködösítés is, de ezzel nem foglalkozom.) Másrészt viszont sok minden olyan alakult ki, amire építeni kellett volna. A száműzetésben New Yorkban élő hajdani parasztpolitikus, Kovács Imre már 1968-ban úgy vélte, hogy most Magyarország elindult a polgári jólét útján, létrejön az emberek gazdasági autonómiája, a nemzetközi kapcsolatok megerősödnek és mintákat szolgáltatnak, a kultúra nyugatiasodik-polgárosodik, „vége a nemzeti romantikának". (A maga plebejus pragmatizmusával már annak idején idehaza se látta életképesnek a népi kultúrát.) No, ez az utóbbi maradéktalanul be is jött, nem feltétlenül szerencsés módon, de a jóslat többi eleme kevésbé. Annyi mégis biztos, hogy az ország és benne a falu elindult egy sajátos „előpolgárosodás" útján, ami, minden fogyatékossága dacára, folytatható illetve korszerűsíthető lett volna. Ilyen volt esetünkben mindenekelőtt a falusiak életlehetőségeit megszabó gazdasági formáció. Hogy ezzel mit kellett volna kezdeni, annak a megközelítésére idézem Erdei Ferenc 1935-ben leírt gondolatát: „Egy újszabású magyar gazdaságpolitika útja tisztán és félreérthetetlenül kínálkozik. Tények feltételezése helyett ragadja meg a magyar gazdasági élet tényeit, feltételezett értékelések helyett támaszkodjék a magyar társadalom aktuális értékrendjére és úgy derítsen fényt a magyar sorsalakítás útjaira. Ilyen gazdaságpolitikának azonban súlyos akadályai vannak. Nincs olyan tényismeret, amelyre felelősen építhetne a gazdaságpolitika, és a magyar társadalomban nincs olyan közösségi tartalom, amely irányul vehető értékrendet nyújthatna a politikai cselekvés számára."

Bibó István azt a nekrológot mondta ifjúkori barátjáról, hogy „Feri oda hagyta a tudományt a politika kedvéért. Ez nem tett jót a tudománynak, nem tett jót a politikának és nem tett jót a Ferinek sem." Azt hiszem, az imént idézett gondolata igazolja is Bibó ítéletét. A változtatás lehetőségének felbukkanásával igencsak jó lett volna gazdasági és társadalmi tényismeretre szert tenni és közösséget teremteni, amely irányul vehető értékrendet nyújtott volna a politikai cselekvés számára.

Az átmenetet nem az Erdei Ferenc által hajdan javasolt tényismeret, hanem a „főáramú közgazdaságtan" korszerűnek vélt elméleti tételei határozták meg: privatizáció, liberalizáció, dereguláció. (Magyarul talán úgy mondhatnánk: vagyonvesztés, piacvesztés, jogvesztés.) Eszembe ötlik itt a világ egyik legszegényebb országában, Bangladeshben született Mohamed Jaunusz, aki bár szintén ezt tanulta a közgazdaságtan nyugati egyetemein, azonban odahaza a tényhelyzetből indult ki, ennek meg-

felelően kezdte el a rendkívül sikeresnek bizonyult mikrohitelezést, és kapott végül Nobel-díjat is szakmai elismerésként.

Távol állt mindez az Ész hazai osztogatóitól. De talán nem is csupán értelmi probléma volt ez. Ami történt, azt legtalálóbban a fel nem ismert „osztályharc" fogalmával írhatjuk le. Ez marxista frázis lévén, a rendszerváltáskor azonnal elátkozottnak minősült, rosszabbnak, mint bárminő trágárság. Káromkodni például szokásba jött a magyar parlamentben, de ezt a szót húsz éven át senki se mondta ki. Nemcsak beszélni tilos róla, hanem még észrevenni is. Nem arról a forradalmi ostobaságról van szó, amit a Kommunista Kiáltvány úgy mondott, hogy „a társadalom története az osztályharcok történetével azonos", hanem arról, hogy bizonyos fordulópontokban ez a harc valóban része lehet a társadalom életének. És az a pillanat, midőn fölmerül a kérdés, hogy kié legyen a mindeddig kvázi osztatlan állami vagyon, rögvest fölmerül az eltérő érdekek mentén az eltérő érdekcsoportok küzdelme is. Ennek a kimenetele pedig e csoportok szervezettségétől függ. Ezért vált például Zsille Zoltán a hetvenes években első számú ellenséggé a Hatalom számára, mert ezt már akkor felismerte, és megkísérelte ennek megfelelően felvilágosítani az embereket is.

A társadalom alapjai a tulajdonviszonyokban vannak, valahogy így töltötték a fejünkbe hajdan az iskolában, de ezek szerint hiába. A marxizmust kizárólag a nómenklatúra sajátította el megfelelően, és valóban példásan alkalmazta is a saját jól felfogott osztályérdekében. A kommunista rendszer egyik jellegzetes belső ellentmondása, mondjuk inkább hazugsága az volt, hogy mialatt minden szava az „osztály nélküli társadalomról" szólt, maga a nómenklatúra igencsak öntudatos, bezárkózó osztályként viselkedett, mégpedig a kapitalizmustól eltérő feudális módon. A lengyel Szolidaritás-mozgalom egyik fordulópontján mondta például irányadó célzattal Andropov, a szovjet vezetés akkori kulcsembere, hogy náluk egyetlen munkás sincsen a politikai vezetésben. És amikor kiderült, hogy ez az osztályszerkezet nem tartható fenn tovább pusztán a politikai hatalom monopóliumával, akkor hozzáláttak a hatalomgyakorlás marxista elvéből kiindulva, bár annak célját az ellenkezőjére fordítva, a „tőkés magántulajdon" megszerzéséhez.

A döntési pozícióba került rendszerváltó értelmiség pedig lelkesen segédkezett a nomenklatúra eme osztályharcában, szembefordulván a misera plebs szempontjaival mint a marxizmustól elszakadni képtelen nézetekkel. „Vesszen Dózsa, éljen Zápolya!" – körülbelül így hangzott a kommunizmus leváltásának félhivatalos jelszava, és tette tökéletesen zavarossá a választási lehetőségeket Dózsa népe számára. Hiszen fel se tűnt, hogy „Zápolya" immár éppenséggel a kommunista nómenklatúrát jelentette. (Az öngyilkos kamikaze repülő ebben a csatában aligha a megfelelő hajót találta el.) A nómenklatúra tagjainak pedig, mivel osztályérdekeik mögé a kellő hazai támogatást leplezett osztályellenségüktől, a néptől aligha bírták volna megszerezni, komprádor-burzsoáziává kellett változniuk, hogy a szükséges támogatást kívülről kapják meg. Ezek után a társadalom többsége alig volt képes a fordulatot úgy értelmezni, mint „visszanyert szabadságot". Annál kevésbé nem, mivel nemcsak az eddigi munkahelye veszett el, hanem az új ködfelhőben az a tájékozódási lehetősége is, ami a szellemi szabadság előfeltétele.

A szocialista „kollektív tulajdon" felszámolása, amelynek végrehajtásából nemcsak a társadalmi igazságosság, hanem még a szereplők versenyhelyzete is hiányzott, szükségképpen nem annyira kapitalista, mint inkább feudális viszonyokat eredményezett. Kiderült viszont, hogy más dolog a vagyont ellopni, mint működtetni. Eltérő adottságok szükségesek e kettőhöz, és miután ezeket nem sikerült egyesíteni, az új uralkodó osztály hamarosan válságba került. Ezt egy ideig el lehetett odázni az állam támogatási pénzeinek osztályérdekű elosztásával, de végül is kontraproduktivitása mélyen alulmúlta még a kommunista rendszerét is. Így került válságba a „rendszerváltás rendszere", és ingott meg ezzel együtt a régi-új uralkodó osztály visszanyert politikai hatalma is.

*

A talán legjellemzőbb epizódja ennek az elrejtett-letagadott osztályharcnak a termőföld ügye. A kiindulási pont az volt, hogy „Európa nem tűri a társas tulajdont", tehát az állami és szövetkezeti földeket magántulajdonba kell adni. Erről szólt a „kárpótlás" nevezetű mutatvány, amelyben sikerült ezt az erőforrást eddig még soha nem látott mértékben elválasztani a falu népétől. A földtulajdont megszerezték a kárpótlással olyanok, akiknek már semmi közük nem volt a földhöz, nem is a faluban laktak, és eszük ágában sem volt gazdálkodni. A termőföld csaknem fele ekképpen osztatlan magántulajdonba került, táblánként

néha sok száz tulajdonossal, és így természetszerűleg csak egységben volt bérelhető tőlük, egy nagygazdaság által. A tulajdonosok kapnak érte egy fölöttébb minimális bérleti díjat, a gazdálkodást pedig ez a mintegy 2000, 300 hektár fölötti üzemméretű gazdaság folytatja. Ez a nagyüzem foglalja el ma a teljes termőterület 62%-át. (A háború előtti hírhedt magyar nagybirtok-rendszerben ez az arány 32% volt.) A termőterület 6%-án, 1 hektárnál kisebb földön pedig mintegy 600 ezer gazdálkodó egység osztozik, és jó másfél millió ember él a mezőgazdaságból. A hajdani közös tulajdonú gépeket-eszközöket pedig példás érdekérvényesítő stratégiával megszerezte a helyi agrárelit, mint ahogy, már az uniós csatlakozásunk után, az onnan érkező támogatásokat is. A termőföld elég tekintélyes része, talán több mint 1 millió hektár pedig bár nem tervezett, de szükségszerű módon külföldi gazdák és szervezetek használatába került, az esetek nagy részében valószínűleg zsebszerződések révén. (A dolog itt kissé megakadt, másfél évtized óta nem sikerült még a polgári tulajdonlás szabályai szerint legalizálni az ország harmadának ilyesforma elvesztését. De ami késik, nem múlik?)

Az az értékesítő lánc, ami hajdan a kistermelők piacra jutását lehetővé tette, széthullott felvásárló monopóliumokra, amelyek azután az árrést oly szélesre nyitották, hogy a kistermelőnek immár nem érte meg termelni, de szerencsére helyreállt az egyensúly, mivel ennyiért a vásárlónak sem érte meg vásárolni. Mert közben a belkereskedelem multinacionális üzletláncok kezébe került, akik a maguk külföldi termékeit olcsóbban tudják adni. Bár egyébként is hajlamosak arra, hogy az itteni termékeket mellőzzék, hiszen a fő dolguk a saját hazai termékeik eladása.

Visszanézve egy pillanatra Dózsára, 1959-ben még a levert forradalom után is meglehetősen nehéz volt a paraszttól elszedni a földet. Mutassa ezt egykori viccünk! „Mondja, János bácsi, hogy vették rá magát arra, hogy a földjét bevigye a szövetkezetbe? – Hát ankéttal. – Miféle ankéttal? – An két pofont kaptam, hogy utána mindjárt beléptem.” Most pedig simán lenyelték az egészet, békésen várván még azt is, mikor rúgják ki őket a munkahelyükről. Pedig most nem volt „ankét”, hiszen nem volt már sem ávó, sem pedig szovjet tankok. Viszont nem volt „tanyasi tanító”, aki tanácsot adhatott volna. Nem volt önérzet, összetartás, kezdeményező szellem sem. A hajdani parasztok helyén már eltartottak éltek – „eddig dolgoznunk kellett, hogy eltartsanak, eztán már azt se kell. Igaz, kevesebbet is kapunk, de hát minékünk már annyi is elég erre a kis időre.”

Pedig a nagyja, a Nagy Átverés lényege még hátravan. Miután ránk ripakodtak, hogy a társas tulajdonlás nem korszerű, és ezért fel kellett számolnunk a termelőszövetkezeteket és privatizálni a földet, kiderült, hogy tilos különbséget tenni a tulajdonformák közt. Lehetővé kell tenni, hogy részvénytársaságok is földet szerezzenek! Márpedig akárhogy nézzük, ez is társas tulajdon. De mégis vannak különbségek. A szövetkezetben a szavazás darab-darab elven történik, a részvénytársaságban meg felmutatom, hogy 51%, és nincs vita. A szövetkezet tagjainak megélhetése és haszna érdekében dolgozik, a részvénytársaság meg a tőketulajdonosok profitja érdekében. A szövetkezetben megtermelt többletérték helyben marad, a részvénytársaságban megtermelt pedig rögvest elvándorol.

Figyelemre méltó az is, hogy a mai forgalmi érték mellett Magyarország teljes termőterülete megszerezhető volna 2500-3000 milliárd forintért, az ország éves gazdasági teljesítményének tizedéért, annyi pénzért, amennyi a félév alatt kifizetett összes hazai munkabér. De akkor mit csinálunk majd a második félévben?

*

A gazdasági rendszerváltás, amelynek következtében eltűnt több mint másfél millió munkahely, elsősorban a falusiakat sújtotta. Ezek a megszűnt vidéki munkahelyek – tsz, ipari telephely – kevéssé differenciált és piacképtelen termékeket gyártottak, hiányzott a szakértelmük és az üzleti kapcsolataik is. Felszámolásuk nem gazdaságpolitikai lépés volt,

a „majd csak lesz valahogy” elv alapján szüntették meg őket. Átmeneti intézkedésként született a segélyezés – szociális, családi, munkanélküli stb. –, amiről azt mondják, hogy megélhetéshez kevés, éhen haláshoz sok. Az ország gazdasági teherbíró képességéhez elviselhetetlen, viszont a munkába állást erősen fékezi. Igaz, fékezi ezt a foglalkoztatást terhelő 48%-nyi közteher is. Eltűnt egyúttal a tanulás eddigi motivációja, gyakorlatilag megszűnt a szakmunkás-képzés, és kísérteties a nyolc osztályt végzettek körében a 40%-os funkcionális analfabétizmus. A „kiművelt emberfők” igényét, mint a hajdani reformkor legfontosabb társadalmi célkitűzését, amit azóta sem vont kétségbe egyetlen rendszer sem, a neoliberálisnak mondott újkapitalizmus hivatalosan is levette a napirendjéről az új oktatás- és társadalompolitikai koncepciók jegyében. (Egy „kiművelt emberfővel” sokkal nehezebb dolga van a hatalomgyakorlásnak.)

Közhatalmi oldalról nézve a rendszerváltás az addigi tanácsi rendszer helyett, amelynek feladata a központi akarat helyi szintű érvényesítése volt, helyreállította a falusi önkormányzatokat, amelyek sok „önkormányzati” jellegű feladatot kaptak, jóval többet, mint régen, de hát az élet is bonyolultabbá vált. Viszont nem biztosították számukra a szükséges feltételeket. Sem a szakmaiakat, sem pedig az anyagiakat. A sok feladat sok pénzbe kerül, a helyi bevételek meg minimálisak, ezért mégiscsak megmaradt a kiszolgáltatottság, mert a központi hatalom döntésétől függ, hogy az önkormányzatok mennyi támogatást kapnak a feladatok ellátásához. Így aztán az önállóság gyakran névlegessé válhat. Jól mutatja ezt a kormány által néhány éve elkezdett kisiskola-felszámolási program. Amihez a kormányzatnak jogköre ugyan nem volt, de a pénzügyi csapok elzárásával mégis ki tudta kényszeríteni. Alapjában véve a centralizáltság nem csökkent Magyarországon, csak az eszközei változtak meg. A vidék érdekképviselete pedig hiányzik a központi döntéshozásból.

Van ennek azután egy további, rendkívül hátrányos következménye az ország irányításában. A központi bürokráciának nincsenek információi a vidék valóságos helyzetéről és igényeiről. Terveit néhány makrogazdasági statisztikai mutatóra támaszkodva kénytelen kidolgozni anélkül, hogy tudná, milyen hatással lesznek ezek a valóságra. Ezek a tervek így könnyen a különféle beruházási érdekcsoportok szempontjai alapján állnak össze, érdemi gazdasági mérlegelés nélkül, viszont tág teret nyitva a korrupciónak. (Egy tavalyi felmérés szerint a hazai korrupciós ráta a közpénzek felhasználásában 26%-os, amivel az 55. helyen álunk a világ 58 vizsgált országa között.)

Így épült ki nagy költségből egy kiterjedt regionális szennyvízcsatorna-hálózat, gázvezeték-hálózat a munkanélküliek és fizetésképtelenek falvaiba, a túlméretezett autópálya-hálózat, miközben az alsóbbrendű utak sok helyütt szinte járhatatlanok. Lett digitális oktatótábla, miközben befolyik az eső a tanterembe, mert nincs pénz a tető megjavítására. Egészen groteszk eseteket is produkálhat ez a fejlesztéstámogatás – például faluközpont-építést a településhatáron kívül. (Ugyanis van már faluközpont, de a pályázati pénzt csak nem hagyjuk elveszni!) Eközben a fő problémára, a foglalkoztatás javítására nem jut támogatás. Az Új Magyarország Fejlesztési Tervben, amelynek alapján 2007 és 2013 között mintegy 8000 milliárd Ft támogatást kapunk az Európai Uniótól, összesen 70 ezer munkahely létrejöttét tervezték hét év alatt (még ennyi se jött be). Igaz, épült helyette autópálya-alagút a síkság közepén.

De lett pozitív oldala is az elnyert helyi önállóságnak. Az ország egyre szorultabb helyzetében, ahol is értelemszerűen a lépcső legalján lévő falunak jut a legkevesebb, egyes jól működő helyi önkormányzatok tudnak élni az önrendelkezéssel, és a minimális eszközeikkel is javítani képesek a megélhetési esélyeket a helyi erőforrásokkal való gazdálkodással, a helyi közösség megszervezésével. Bontakozófélben van az „önellátó falvak” mozgalom. Azt láthatjuk itt, hogy a valóságos és felismerhető problémák számbavételével a helyi társadalom próbálja kijavítani azt a rendszerátmenetkor elkövetett alapvető hibát, hogy az annyira szükséges társadalom-újjászervezés helyébe a politikai szerveződés lépett a maga hatalom diktálta érdekeivel és érdekérvényesítő módszereivel. Ennek az áldatlan helyzetnek az orvoslása kezdődött meg egy sor falunkban, és jó volna, ha tanulnának másutt is belőle. A helyzet nyitja láthatólag a helyi érdekek meghatározása és az erre épülő cselekvési program.

*

A falu egyébiránt az elmúlt három évszázad világfolyamatainak állandó nagy vesztese volt mindenütt, ennek végső oka pedig az alacsony érdekérvényesítő

képessége. A helyzetet mindenesetre félre szokták magyarázni azzal, hogy ezt a hiányt „elmaradottságnak” tekintik, a falut gazdasági és társadalmi residuumnak, hanyatlását pedig az általános „fejlődés” üdvözlendő következményének. Ebből származtak a kommunizmus hajdani falurombolói programjai is. Látható viszont, hogy a „főáramú gazdaság” korifeusai éppen úgy gondolkodnak, mint a hajdani Politikai Bizottság, éppen úgy likvidálni akarják a falvakat az agrár-óriásbirtokok érdekében. Annyi különbség mégis van, hogy a hajdani kommunisták ipari bérmunkásokká óhajtották tenni a falusi parasztokat, a jelenlegi globalisták viszont nem mondják meg azt, hogy mihez kezdjenek a földjüket vesztett falusiak.

Az átalakulás, amit urbanizációnak mondanak, és úgy tekintenek, mint a Fejlődés legfontosabb összetevőjét, két aggasztó következménnyel jár. Az egyik az, hogy a város fenntartásához fajlagosan több erőforrás szükséges, mint a faluéhoz, jóval nagyobb az „ökológiai lábnyoma”, és ezért e városiasodás a Földünket is egyre jobban igénybe veszi.

A másik pedig a demográfiai probléma. A „város” sok ezer év óta mindig negatív népesedésű, vagyis kevesebben születnek itt, mint ahányan meghalnak, és folyamatos növekedését a falusiak folyamatos bevándorlásának köszönheti. Amikor viszont éppen ennek következtében visszaesik a falusi népesség aránya, akkor előáll az egyetemes demográfiai pangás. Így van ez az egész fejlettnek mondott világban, és e tekintetben föl is zárkóztunk immár az élvonalba. (Azt hiszem, hogy a harmadik világbeli félelmetes arányú népességrobbanást igen brutális módon ez a fajta „urbanizációnak” mondott negatív visszacsatolás fogja megállítani.) Minálunk mindenesetre az történt, hogy a fiatalok sok évtizedes elvándorlásával a falvaink elöregedtek, és immár szintúgy fogyó népességűek, mint a városok. Ámbár a megfelelő korcsoportokat összehasonlítva, a falvakban még mindig több a gyerek, mint a városban, és ezzel nyilvánvaló összefüggésben a család felbomlása sem annyira előrehaladott. A helyi közösség által működtethető önkormányzat mellett ez a másik olyan potenciális előny, amivel a falu még rendelkezik.

A falu rossz érdekérvényesítő képessége pedig nagyrészt méret-probléma. A „kicsi” nem csak szép, ahogyan Schuhmacher mondja, hanem gyenge is. A modern tömegdemokrácia, amiről azt állítják, hogy a „sok kicsi sokra megy” alapján, vagyis a szavazók érdekeinek figyelembe vételével segít ezen a helyzeten, önmagában nem elegendő, hiszen a parlament éppúgy centralizált, mint a Politikai Bizottság. (A példámban szereplő hajdani miniszterelnököt is hiába buktatták meg a tanyásgazdák a választáson.)

A falu jelenlegi, szinte vigasztalan helyzetét elsősorban a hiányzó tagolt helyi társadalom határozza meg, a hiányzó közös értékrendszerrel, érdekekkel, elfogadott tekintéllyel. Megoldásra vár tehát ez a probléma. Szükség van olyan emberekre, akik a helyi közösséget szervezik, értéket közvetítenek és irányt mutatnak: „pap–pedagógus–polgármester–postás”, vagyis ahogy mondják, „humán PPP”. Ápolni kell a közös helyi hagyományokat, amelyek nélkül semmiféle közösség nem létezhet. Szükség van az országnak az intézményi és működési rendjére, amiben közmondásunk átfordításával, „a kutyaugatás is elhallatszik az égig”.

Selma Lagerlöf meseregényében a vadlibákkal vándorló elvarázsolt kisfiú egyszer a következőket hallja: „Mindannak, amit királyok, klastromlakók, földbirtokosok és városiak hoznak létre, tartalma csak egynéhány évre szól. De ha mindig lesznek becsvágyó és kitartó parasztok, akkor azt is tudom, hogy a vidék megőrzi majd a régi hírnevét. Mert csak azok tudják a föld jólétét és becsületét megtartani, akik szakadatlan munkában a földre görnyedve járnak.”